

ЯКІСНІ ТА КІЛЬКІСНІ ПАРАМЕТРИ АНАЛІЗУ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ

У статті досліджено систему критеріїв для проведення аналізу кредитоспроможності потенційних позичальників – суб'єктів господарювання. Розроблено пропозиції щодо формування оптимального кола показників із урахуванням переваг окремих якісних та кількісних параметрів.

The system of criteria for the carrying out of analysis the solvency of potential borrowers – subjects of menage is investigated in the article. Suggestions concerning forming of the optimum circle of indexes recognition advantages of separate high-quality and quantitative parameters are developed.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Вибір та вдосконалення кола кількісних та якісних критеріїв для аналізу кредитоспроможності залишається для кредитних установ важливим сучасним завданням. Оскільки підприємства – потенційні позичальники значно відрізняються за характером своєї виробничо-фінансової діяльності, то можливість створення універсальних методик щодо розрахунку інтегральних показників та визначення класу кредитоспроможності ускладнена. Достатність інформаційного забезпечення для розрахунку обраних кредиторами параметрів дозволяє здійснити всебічну діагностику господарської діяльності позичальника. Для банкірів на сучасному етапі основним джерелом інформації залишається бухгалтерська звітність, за даними якої здійснюється фінансовий аналіз (як класичний так і сучасні модифікації), але більшість банкірів скептично ставляться до оцінки за допомогою коефіцієнтів та показників. Проблема полягає в тому, що бухгалтерська звітність є моментальною фотографією фінансового стану підприємства (відображення вартості майна підприємства та джерел його формування) або фінансовими результатами (яким чином отримано прибуток та за рахунок яких видів діяльності). Фінансова бухгалтерська звітність не завжди відображає істинний стан підприємства та залежить від кваліфікації бухгалтера. Додатковими джерелами інформації можуть стати статистична та податкова звітність; техніко-економічне обґрунтування проекту із обов'язковим аналізом грошових потоків; кредитні угоди за тими позиками, заборгованість за якими відображена у балансі і не погашена (необхідно встановити чи не є вона простроченою), а також угоди позичальника з партнерами – кредиторами, коштами яких він користується (у вигляді товарів або послуг, авансів тощо). Розширення кола критеріїв якісними параметрами, що беруть участь у формуванні оцінки кредитоспроможності, потребує дослідження можливості застосування існуючих методик для аналізу вищезначених факторів.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Комерційні банки України керуються власними положеннями та методиками оцінки кредитоспроможності, в основі яких покладені методичні рекомендації НБУ. Додаткові критерії банки встановлюють самостійно, тому в наукових дослідженнях постійно пропонуються різні аспекти якісної та глибокої характеристики діяльності підприємства, практичне використання яких дозволяє удосконалити методики оцінки кредитних ризиків. Дослідження вітчизняними та закордонними вченими питань, пов'язаних із ризиком у банківській діяльності, знайшли відображення у працях І. А. Бланка, В. В. Вітлінського, В. В. Галасюка, Т. М. Попова, А. В. Грачова, А. М. Мороза, О. В. Дзюблюка, О. Д. Заруби, В. І. Терехіна, О. В. Пернарєвського, М. І. Савлука та інших.

Аналіз досліджень свідчить про необхідність порівняння позитивних та негативних сторін окремих параметрів, на базі оцінювання яких здійснюється як попередня або поточна

оцінка економічної заможності потенційного позичальника, так і прогнозування стану суб'єктів господарювання.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. У сучасній економічній літературі відсутній єдиний комплексний підхід до формування системи показників, яка однозначно характеризує можливості потенційних позичальників, що ускладнює практику оцінки рівня кредитного ризику вітчизняними комерційними банками. Обґрунтування необхідності застосування окремих критеріїв для оцінки стану підприємства дозволяє підвищити якість методик визначення класу кредитоспроможності суб'єктів господарювання.

Постановка завдання. Мета статті – дослідження чинних методик фінансового аналізу, що використовуються комерційними банками для оцінки кредитоспроможності підприємств та формується з певного кола параметрів, переваги та недоліки яких впливають на рівень кредитного ризику банку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективність оцінювання фінансово-господарського стану позичальника залежить від чіткої побудови послідовності питань, що допомагають визначити рівень кількісних та якісних параметрів, обраних для оцінки кредитного ризику. Наприклад, основні учасники проекту, спеціалізація кожного з учасників основних товарно-матеріальних потоків, спеціалізація кожного з учасників основних фінансових потоків, основні центри формування витрат і доходів, попередня оцінка прибутковості проекту. Зокрема, попередню оцінку прибутковості проекту здійснюють за інформацією про фактичні результати за попередні періоди (як правило, щомісячні дані управлінського обліку) та бізнес-планом (по можливості із наданням калькуляцій одиниці продукції, постійних витрат однією сумою за попередні та планові періоди), у якому відображено деталі запланованої діяльності на період користування позицією.

Аналіз вищезначених інформаційних джерел дозволяє об'єктивно оцінити такі параметри: достовірність наданих документів фінансово-господарського характеру (незначні розбіжності основних показників фінансової звітності та управлінського обліку); адекватність наданих планів (наприклад, коливання виручки, собівартості та ін. у вартісному та натуральному вимірі). Наявність значних коливань між фінансовою звітністю та управлінською інформацією не є достатнім обґрунтуванням для відхилення даних управлінського обліку при проведенні аналізу. При дотриманні певного постійного співвідношення можна вважати, що інформація надана у частковій формі (наприклад, виручка без ПДВ або показано надходження від основної діяльності без урахування інших надходжень) та в цілому дані управлінського обліку придатні для порівняння. Якщо логічного пояснення значних коливань контрольних показників немає, то пряма робота із такою інформацією призведе до значного викривлення реального стану. Аналогічну процедуру доцільно виконувати не тільки із виручкою, а також з іншими ключовими показниками – собівартістю, адміністративними витратами.

За даними річних значень показників можна дослідити середнє відхилення даних управлінського обліку від даних фінансової звітності (межі норми коливання до 10%). Так, наприклад, розрахунок середнього відхилення скоригованих даних управлінського обліку від даних фінансової звітності (табл. 1) знаходиться в допустимих межах (максимальне відхилення – 3,5%).

Таблиця 1

Порівняння виручки від реалізації продукції
за даними форми 2 та управлінської інформації

№	Показники	2009	2010	2011
1	2	3	4	5
1.	Виручка від реалізації продукції (форма 2)	21759,8	17260,3	3185,4
2.	Виручка від реалізації продукції (управлінський облік)	18415,5	14585,4	2747,5
3.	Відхилення, грн. (ряд.1-ряд.2)	3344,3	2674,9	437,9
4.	Відхилення, % (ряд.3/ряд.1 * 100%)	15,4	15,5	13,7

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5
5.	Виручка від реалізації продукції (управлінський облік), скоригована на ПДВ (ряд.2 * 1,2)	22098,6	17502,5	3297,0
6.	Відхилення, грн. (ряд.1-ряд.5)	- 338,8	- 242,2	- 111,6
7.	Відхилення, % (ряд.6/ряд.1 * 100%)	1,6	1,4	3,5

На практиці підприємства іноді надають управлінську інформацію за окремими операціями, що збільшує різницю між показниками управлінського обліку та фінансової звітності, що важливо виявляти та вірно інтерпретувати.

Показники оцінки кредитоспроможності, що ґрунтуються на зіставленні надходження та використання грошових коштів за певний період привертають увагу кредиторів до руху грошових коштів потенційного клієнта. Показник, що характеризує співвідношення чистих надходжень на всі рахунки позичальника до основного боргу за кредитною операцією та відсотками за нею з урахуванням строку дії кредитної угоди, затверджено як обов'язковий Положенням НБУ [1, с.7], оптимальне теоретичне значення якого не менше 1,5. На думку автора, ця межа є необґрунтовано високою, оскільки при високому рівні перевищення грошових надходжень над витратами підприємство не відчуває потреби у додатковому фінансуванні. В економічній літературі запропоновано вважати значення 0,75 для вищезначеного співвідношення ознакою високої платоспроможності підприємства [2, с.242].

Крім аналізу цього показника, комерційним банкам доцільно досліджувати структуру грошових потоків позичальника. Як правило, позичальник має декілька дохідних статей (видів продукції) із різними обсягами грошових потоків, тому доцільно проаналізувати основні дохідні (витратні) фактори у структурі доходів (витрат) як у вартісному, так і в натуральному виразі. Групування незначних компонент у більш вагомій статті має здійснюватися відповідно певним логічним критеріям, що ураховують специфіку діяльності позичальника.

Дослідження розвитку основних джерел доходів у розрізі основних структурних зрушень (наприклад, перехід на нові види продукції, орієнтація на більш вартісний сегмент), дає можливість оцінити загальний напрямок розвитку підприємства на короткострокову перспективу.

Як відомо, найбільш застосовуваними у методиках оцінки кредитоспроможності є такі кількісні параметри: ліквідність балансу позичальника, його фінансова стійкість, оборотність активів, рентабельність. Переваги та недоліки коефіцієнтного аналізу ліквідності та фінансової стійкості за даними бухгалтерських балансів, пов'язані із застосуванням моментних даних [3, с.62].

Перелік параметрів для аналізу фінансової стійкості досить значний, але все-таки основні висновки складаються за оцінкою співвідношення власних і залучених коштів та ступенем мобільності власного капіталу, оскільки вони є основними для прогнозування кредитоспроможності [4, с.390].

Широко застосовуються у методиках показники рентабельності. Це один з критеріїв інвестиційної привабливості підприємства, оскільки в узагальненому вигляді рентабельність характеризує наявність умов для розширення та розвитку підприємства, підвищення конкурентоспроможності його продукції, можливості самофінансування. Найчастіше до системи критеріїв відносять показники рентабельності власного капіталу, рентабельності активів, рентабельності продаж тощо. Доцільно враховувати, що фактична величина рентабельності – це номінальна рентабельність, що відрізняється від реальної на рівень інфляції.

Реальна рентабельність характеризує купівельну спроможність підприємства. Порівняльний аналіз інформативності окремих коефіцієнтів рентабельності свідчить, що комерційні банки найчастіше при визначенні класу кредитоспроможності віддають перевагу таким показникам: рентабельність власного капіталу та рентабельність продаж, але

зростання їх значень свідчить не тільки про досягнення оптимальних обсягів діяльності або раціонального використання коштів.

Так, важливими факторами впливу на рентабельність є відсутність страху ризиків (ризик – джерело рентабельності), тому зростання заборгованості буде сприяти збільшенню рентабельності власного капіталу (ефект важеля). Таким чином, підприємства з меншим рівнем рентабельності можуть генерувати менший фінансовий ризик для кредиторів. Якісні параметри аналізу (суб'єктивні фактори, від яких залежить фінансовий стан підприємства) дозволяють встановити сильні та слабкі сторони діяльності потенційного позичальника (табл. 2).

Таблиця 2

Якісні бізнес-фактори

№	Фактори	Сутність
Зовнішні		
1.	Оцінка ринку збуту (попит)	Тенденції та інтенсивність попиту; споживачі на ринку (платоспроможність цільового сегменту); стабільність цін на ринку
2.	Оцінка галузі (пропозиція)	Залежність від технології та спеціалізації; доступність, пропозиції та цінові тенденції на сировину та енергію; залежність від державної політики (постачання, регулятивні бар'єри); ціноутворення; інвестиційна привабливість; рівень та природа конкуренції (продукт або ціни); ступінь проникнення імпорту; загроза від товарів-субститутів
3.	Конкуренція	Розмір ринку; бізнес-позиція на ринку (питома вага); конкурентні переваги; сила споживачів
Внутрішні		
4.	Менеджмент та організація	Власники та організаційна структура; менеджмент та організація; ризики персоналу
5.	Продукти та послуги, що пропонуються	Номенклатура та асортимент; ціноутворення
6.	Продажі	Дистрибуція; торгові умови; клієнтська база; обсяги продаж
7.	Виробнича модель	Технологія виробництва; продуктивність, собівартість
8.	Кредитна історія	Із банками; на ринку (постачальники, держава тощо)

На думку автора, заслуговує уваги система якісних параметрів, яка входить до програмного комплексу «Банківський аналітик» [5, с.48]. Ці параметри потребують експертного оцінювання та можуть бути вбудовані в систему визначення інтегрального показника кредитоспроможності шляхом визначення відповідної кількості балів (табл. 3).

Таблиця 3

Система якісних показників

№ п/п	Характеристика	Кількість балів для визначення узагальнюючого показника
1	2	3
1.	Наявність поточної картотеки розрахункових документів, що несплачені	0 – так -10 – ні
2.	Кредитна історія	-10 – негативна 0 – позитивна
3.	Прострочена заборгованість бюджетам різних рівнів	-10 – так 0 – ні
4.	Прострочена заборгованість робітникам за заробітною платою	-10 – так 0 – ні

Продовження табл. 3

1	2	3
5.	Участь позичальника у судових спорах	-10 – приймає 0 – не приймає
6.	Ділова репутація позичальника: – добра – середня – погана	1 0 -10
7.	Якість управління підприємством-позичальником: – відмінна – добра – задовільна – погана – дуже погана	2 1 0 -1 -2
8.	Якість техніко-економічного обґрунтування позики: – відмінна – добра – задовільна – погана – дуже погана	2 1 0 -1 -2
9.	Повнота інформації щодо формальних та реальних власників підприємств-позичальників: – викривлена чи неповна інформація – повна інформація	-10 0

Висновки і перспективи подальших розробок. У теорії та практиці немає єдності щодо пріоритетності певних параметрів кредитоспроможності. Ефективність аналізу зростає при поєднанні оцінки кількісних та якісних показників, якщо брати до уваги їх взаємозв'язки та взаємовплив. Аналіз поточного та перспективного фінансового стану підприємства – це головне завдання для прогнозування майбутньої платоспроможності підприємства і його можна вирішити у поєднанні з глибокою оцінкою якісних критеріїв кредитоспроможності. Збалансованість аналітичних кількісних та якісних показників дає можливість широкого практичного застосування, але потребує адаптованості до умов функціонування кредитних організацій, зокрема розподілу вагових коефіцієнтів для позичальників різних галузей та різних масштабів діяльності.

Список використаної літератури

1. Положення НБУ «Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків» // Постанова Правління НБУ від 6 липня 2000 року № 279 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0474-00>.
2. Корольова–Казанська О. Методичний інструментарій оцінки кредитоспроможності підприємства / О. Корольова–Казанська // Економічний аналіз. – 2009. – Випуск 4. – С. 240–244.
3. Шевчук Н. С. Аналіз кредитоспроможності суб'єктів господарювання / Н. С. Шевчук // Вісник соціально-економічних досліджень ОДЕУ. – 2002. – № 12. – С. 62–64.
4. Шевчук Н. С. Методи прогнозування кредитоспроможності підприємств / Н. С. Шевчук // Вісник соціально-економічних досліджень ОДЕУ. – 2007. – № 26. – С. 387–391.
5. Самойлов Л. Метод оценки финансового положения заемщика при формировании резервов на возможные потери по ссудам / Л. Самойлов, А. Чистяков // Банки и технологии. – 2005. – № 2. – С. 40–49.

Прийнято до друку 27.02.2012